

Csontos Márta

A szőkeség, mint identitáskeresés Juhász Gyula (1883–1937) szerelmi költészetében

I. Bevezető

A szőkeség, mint a női tökéletesség megtestesítője, közel száz versében egyfajta szükségletet jelent Juhász Gyula számára.

Juhász Gyula szerelmes versei révén válik átélhetővé, hogy a reménytelen szerelmet megtestesítő múzsa virtuális valósággá teremtése pótolni tudja-e azt a hiányt, ami a valós szerelemélmény elmaradásából fakad.

E tanulmány elsősorban azt kívánja hangsúlyozni, hogy mind orvosi szempontból, mind a műalkotásértelmezés szempontjából mennyire fontos Juhász Gyula lelki alkátának vizsgálata, hogy megérthessük mély depresszióból fakadó kétségbeesésének okait, hogy átélhessük vágyódását szőke ideálja iránt, akit a maga számára érinthetetlen, légies valóságában is oly megrázó intimitással tud megörökíteni.

A szőkeség nemcsak pillanatnyi ingerforrás, hanem megszállás alatt tartja a költőt, hiszen a szükségletet megszüntetni nem tudja, nem következik be a szerelmi kielégülés, csak a hiábavaló vágyakozásból kicsengő örök kiszolgáltatottság érzése lehet az övé.

Érzésvilágának feltárásához a pszichoanalízist kell segítségül hívni. Ezt célzom meg jelen tanulmányomban Juhász Gyula lelki valóságának értelmezésével, melyet néhány verssor idézésével szeretnék indítani.

Mélázgatok egy **szőke** koszorún,
Mert **szőke** mind, akit fájón szerettem,
A **szőkeségük** tört át száz borún,
És tündökölt száz éjszakán felettem.

És **szőke** volt, ki egyszer szeretett,
Mint holdfény átragyog egy őszi estét
A ködbe temetett tarlók felett.
Ó holdam lángja: bánatos, nagy emlék! (...)
(*Szőke fény* 1919)

II. 1. Alkat, lelkiállapot, témakeresés összefüggései

Azok a neurotikus tünetek, melyek egyértelműen 'pszichogének', s elengedhetetlenül fontosak Juhász Gyula költői attitűdjének megértéséhez, a lélek mélyéből fakadnak, s ezeknek az élményeknek a megértéséhez, lelkiállapotának értelmezéséhez Juhász Gyula életénekeinek ismerete szükséges.

Péter László irodalomtörténész Juhász Gyula életének legapróbb mozzanatait is feltárta *Annák, szerelmek nőalakok Juhász Gyula költészetében* című igényes elemző munkájában, s hangsúlyozza, hogy a szerelemélmény esősorban szenvedéssel párosul nála, nincs módja a beteljesülés gyönyörének megéneklésére.

„Apja vélt örökségének, betegségének tudata, anyja – férfiaságát és emberméltyóságát is elnyomó – túlzott ragaszkodása csak fokozta a lelki válságot, növelte benne a nőhöz való egészséges, természetes közeledés gátlásait.”¹

Dr. Czeizel Endre Juhász Gyula család és kórtörténetét elemezve fontos adatokat szolgáltat a költői magatartás értő elemzéséhez.

A paraszti ősökkel rendelkező Juhász Gyula nagyapja már iparosember, apja postai főtiszt. Az egész család idegrendszeri gyengesége visszavezethető az apa végzetes vérbajos fertőzésére, mely 10 év tolószékes vegetálást követően 49 éves korában halálhoz vezetett. Édesanyja is kedélybeteg, szomorú asszony lehetett, jóllehet, a férjétől szerzett vérbajos fertőzés ellenére 91 évet élt.

A sokat szenvedett anya képe *Édesanyám II.*, 1905-ben írt versében rajzolódik ki.

A lelke bánat! annyi minden érte
Nehéz özvegység rászakadt fejére.,
S míg én betegen, búsan tovább éltem,
Ő imádkozott és szenvedett értem. (...)

(*Édesanyám II.* 1905)

„Juhász Gyulában a depressziós személyiség szinte minden jellegzetessége megtalálható: ...pesszimista, humortalan volt, ami csöndes, passzív, határozatlan magatartással, szkeptikus, panaszkodó, borongós, aggályoskodó megnyilvánulásokkal társult.”² – írja dr. Czeizel Endre Juhász Gyula lelki alkatát analizálva.

Gátlásai, sikertelen női kapcsolatai lelki egészségének alakulására igen nagy hatással lehettek, de feltehetőleg ifjúkori, vallási elhivatottsága is korlátozza vágyainak kiteljesedésében.

¹ Péter László: *Annák, szerelmek (Nőalakok Juhász Gyula költészetében)*. Szeged, 1983. 167–68.

² Dr. Czeizel Endre: *Költők-gének-titkok, magyar költőgénuszok családfaelemzése*. Galenus 2000. 137.

Juhász Gyula verseiben Sárvári Anna megközelítése is legtöbbször egyfajta valóságos áhítattal történik, mégis mindig érezzük, elérhetetlensége mennyire súlyos traumát okozott a költő lelkében.

Az 1917-ben napvilágot látott, *Patológia* című, gondolattöredékekből felépülő elmélkedése hihetetlen szuggesztíóval tárja fel személyiségének beteges vonásait.

„Önmagammal szemben? Úgy nézek magamra, ha véletlenül tükörbe pillantok, mint egy ellenségre.”³

A nők folyamatos visszautasításától szenvedő Juhász Gyula életvitele is egyfajta önpusztítás, átlagon felüli érzékenysége, folyamatos önmegfigyelése, saját szenvedését mazochizmusig fokozó attitűdje önmagát patológikus esetté degradálja.

Így vall 1906-ban írt verseinek egyikében:

Ismeritek az ércarmú lidércet?
Agyunkba markol, és mi futni tudnánk,
De megkövült kín szörnyű árnya hull ránk
S fölöttünk csattog keselyűd, vad Élet

Jön éjszaka, mikor lelkünk kigyullad,
S villámos fénnel a jövőbe lát
S dermedt bánattal, sírva néz rád
Ő éj, ki szemed rémülten lehunyta! (...)

Nemcsak patofóbiája kínozza, hanem ebből eredő félelmei is növelték szenvedését. Juhász Gyula lelki alkatában dominált a túlzott idegesség, szorongással és alvászavarokkal küszködött. Ezt a lelkiállapotot az orvostudomány atípusos depresszióknak nevezi.

Az önkínzást elviselni csak úgy lehetett, hogy egy létező, de számára elérhetetlen személybe próbált kapaszkodni, hogy részesévé válhasson annak a szépségnek, melyet hiányérzete csillapítására egyfajta önámításként élt át.

Így tette a valóságban nem egyértelműen vonzó Sárvári Annát az irodalom műsatörténetének felejthetetlen alakjává.

Hogy miért nem teljesülhet be sokszor egy áhított szerelem, nagyon találóan fogalmazza meg Popper Péter *Lélekrágcsáló* című könyvében. „A szerelem ugyanis egyrészt szenvedély, más részről színjáték is. Egy szerelemben az ember az összes vágyát meg fantáziáját rávetíti a másikra, és sokszor saját fantáziáiba szeret bele.”⁴

³ Juhász Gyula összes művei – 5. kötet, prózai írások 1898–1922. Akadémiai Kiadó, 1969. 506.

⁴ Popper Péter: *Lélekrágcsáló*. In: Öszinteség, hazugság és titok a párkapcsolatban. Kulcslyuk Kiadó, 2010. 234.

II. 2. Ösztönenergiák feltárása, erotikus élmények megtestesülése a szépségben

Juhász Gyula önanalízise több versében tárja föl az erotikus élmények után hiába sóvárgó költő esendőségét. Rá kell ébrednie, hogy Anna számára csak egy irracionális idea-kép, de intellektusa hiába van ezzel tisztában, érzelmi síkon mégis csapdába esik, nevezetesen a szépség csapdájába, melyben az imádat a személyiség megnyomorításához vezet.

Már fáj nekem a szépség. Belefáradt
Borús lelkem a ragyogó világba.
Idegesít a harsány tűzű tájak,
Szerelmi lázak kába muzsikája. (...)
(*A szépség betege 1928*)

Erich Fromm szerint a pszichoanalízisben azokat a gondolkodási folyamatokat kell vizsgálni, „melyek úgy hamisak, hogy nem azzal a súllyal és jelentőséggel rendelkeznek, mint amelyet az érvelő ember nekik tulajdonít”⁵. Éppenséggel a költészetre olyannyira jellemző túlfűtöttség könnyen hamis képeket és gondolatokat próbál a költővel elhíttetni, s ilyen módon félelmek, neuraszténias tünetek jelennek meg.

Az áhított kapcsolatokra vágyódás sikertelensége szólal meg Juhász Gyula 1907-ben írt *Örvény* című versében.

Félek. A jövődő rémektől
Lelkem beteg (...)
Magamtól kell remennem egyre,
Futnék, de merre, hova térjek?
Az örvény zúg minden eremben
Tőlem ki véd meg?
(*Örvény 1907*)

A „szellem és ösztön igaz összhangja”⁶ szükséges ahhoz, hogy az ember személyisége teljes birtokába kerülhessen. Az erotikus konfliktusok hátterében mindig az rejtőzik, hogy az ember a társadalmi elvárásoknak megfelelően kénytelen sokkal tisztességesebben viselkedni, mint ahogy ezt a valóságban, ösztönlényként szeretné.

⁵ Erich Fromm: *Pszichoanalízis és vallás*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1995. 51.

⁶ Carl Gustav Jung: *Bevezetés a tudattalan pszichológiájába*. Európa Kiadó, Budapest, 1990. 31.

Így szülehetnek keserű sorok az elérhetetlen eszménykép elmarasztalására.

Lopott fény, áldott légy, ó, szerelem,
 Mely egy hazug nő **szőke** haján égett,
 Mely sok sírást és dalt hozott nekem,
 S tragédiát, melyen kacag, aki
 Nem érti meg.

(*Szép volt 1910*)

A kilátástalanság és az elérhetetlenség lírája csendül az *Orgonaszó* című verséből, anélkül, hogy Annát egyetlen szóval is vádolná vagy felelősségre vonná.

És nekem már a vágyak kínja nem fáj,
 A vágy nekem csak hegedűszó, ének.
 Az én szerelmem **szőke** fellegen száll,
 Hol játszanak az angyalok, a fények,
 Hol nincsen Anna, senki, semmi nem fáj,
 Ó asszonyok, játékok, semmiségek!

(*Orgonaszó 1910*)

Az öngyilkosságra is hajlamos Juhász Gyula soha egyetlen számon kérő sort nem írt Annáról. Anna miatt mellbe is lőtte magát, de soha nem okolta őt a két-ségbeesésben elkövetett végzetes lépésért.

A költő valószínű nem is tartotta magát arra alkalmasnak, hogy elnyerhesse Anna szerelmét, így minden szenvedésben és átsírt éjszakában egyidejűleg a szerelemre való alkalmatlanságát énekelte meg.

Az Annával kapcsolatos, meglehetősen ambivalens vélemények közül idézem Hegedűs Nándor lapszerkesztő gondolatait.

„Én ugyan nem vizsgálgattam meg Anna vállait, de azok nem tündököltek, mert a bőre nem volt alabástrom és szőkesége sem volt szeráfi, hanem egészen mindennapi. Bár fiatalon került ide, arcának rózsáit festékekkel kente fel.”⁷

Juhász Gyula egyfajta gyermeki rácsodálkozással közeledik Anna felé, vagy játékos szőke fényként jeleníti meg, vagy szőke tűzként villantja fel melegét, vagy szőke habokon táncoltatja.

Mélységesen igaza van Jungnak, mikor hangsúlyozza, hogy „a neurotikus ember lelke gyermeki lélek, mely nehezen visel el önkényes korlátozásokat.”⁸

⁷ Péter László: *Annák, szerelmek*. 46.

⁸ C. G. Jung: *Bevezetés a Tudattalan pszichológiájába*. Európa Kiadó, Budapest, 1990. 50.

II. 3. A szőkeség mint alkotói inspiráció

Az érzelmi életre ható inspirációt egy másik személy váltja ki, akinek fizikális vagy mentális adottságai előidézik az ihletettségi állapotot. A szőke szépség csodálata érzelmi tetőpontra jut el, egyfajta extatikus állapotot idéz el, mely Juhász Gyula esetében csendes kontempláció formájában jelentkezik.

Gondolj el nem múltó zenékre lellem,
Szűz csillagokon fönn az égi kertben. (...)

Az ő hajára, mely **szőkébb** a holdnál,
És a halálra, mely békébe pólyál.
(*Örök zene 1912*)

Az alkotáshoz túlfűtöttség kell, egyfajta eufórikus állapot. „Az ilyen izgalom libidinális természetű.”⁹

Juhász Gyula Anna verseiben és más, szőke nőkhöz írt soraiban az érzelmi életre ható inspirációt olyan személyek váltják ki, akiknek fizikális adottságai idézik elő a költő ihletettségi állapotát. Az ihlető személyek szépségük varázsával kápráztatják el a költőt, mentális, intellektuális adottságaik soha nem kerülnek említésre.

Az anyagi szőkeségben idealizált nőalak mindig megmarad a maga passzivitásában, inkább a megváltoztathatatlan tényekbe való belenyugvás rezignált hangvétele bujkál a sorok között.

Milyen volt **szőkesége**, nem tudom már,
De azt tudom, hogy **szőkék** a mezők,
Ha dús kalással jó a sárguló nyár,
S e **szőkeségben** újra érzem őt. (...)
(*Milyen volt 1912*)

A költő tehát visszavonul az ábrándok birodalmába, „szőke álmokat” kerget, s megteremti belső világa szépségét, mely a szubjektum képzelete és a külső világ valósága közötti ellentétet feloldja, menekülési útvonalat teremtve a neurotikus számára. A szőkeség folyamatos megjelenítésével nyilvánvalóan olyan élménymaradványok jelennek meg, melyek egy korábbi elfojtottság felszabadítását teszik lehetővé.

⁹ Bókay–Erős: *Pszichoanalízis és irodalomtudomány*. Filum, 1993. In: Erns Kris: Az inspirációról. 137.

Ma **szőke** álmok szűzi fénye,
Tengerszemek derűje, mélye,
Virágmezők világos éje,
Nagy tengerek szabad zenéje
Száll szívembe mélyen. (...)

(*Solveiget hallgatom 1909*)

A képeiden arany s bíbor álmok,
Szőke hajak és világos selyem (...)

(*Giorgione 1909*)

„Azonos irányba tart a téma, a struktúra és kétségtelenül a funkció is: a perceptuális mező által biztosított jelzések, a felépített jelenetek és az eredet kutatásának különféle útjai révén a fantázia világába kerülünk, magához a szubjektum eredetéhez.”¹⁰

III. 1. Juhász Gyula szerelemvárásának története

Röviden érdekes áttekinteni, miként szólal meg Juhász Gyula a szerelem hangján más nőkhöz írt verseiben.

Álmainak első 'tündérkirálynője' az orvosnak készülő, tragikus körülmények között elhunyt, göndör hajú Klima Ilona volt.

Ó, álmainak tündérkirálynője,
Uralkodjál örökké lelkemen,
Engedd, hogy szívem álmát rólad szőjje,
Habár ez álom lenne szemfedője
És hervadása ez a szerelem ! (...)

(*Strófák 1903*)

Később már Nagy Mária-hoz szól a dal, aki olyan „mint csillag fénye alkonyórán” az *Adagio* című versben, majd megénekli találkozását Masson Antóniával a *Találkozásban*, melynek zárása keserű panasz.

¹⁰ Bókay Antal – Erős Ferenc: *Pszichoanalízis és irodalomtudomány szövegyűjtemény*. In: Jean Laplanche – Jean-Bertrand Pontalis: *A fantázia és a szexualitás eredete*. Filum, Budapest, 1998. 231.

Éreztem, hogy egy álom cserbe hagy:
Az üdvöm nem te vagy!

Szívemnek hozzád nem lehet joga
Soha, soha, soha!

(*Találkozás 1906*)

Mennyire igaz Móra Ferencnek dr. Domokos Lászlónéhoz írt megjegyzése.
„Azt hiszem, a nő után való mérhetetlen vágy, a nőhöz való közeledni nem mérés betege.”¹¹

1911-ben a költő már Várnai Jankáért lelkesedik, s azok közé sorolja *Az élet bája* című versében, akik „Virágai letűnt édenkerteknek..”

Cserey Irmához intézett soraiban szenvedélyes, tőle szokatlan, vad sóvárgás keríti hatalmába.

(...)

Ha vadság kell, hát marcangolni tudnám,
Mint tigris forrón, vágyakozva, durván.
És Irma **szőke!** **Szőke** bestia,
Vagy **szőke** macska? Bús álmok fia.. (...)

(*Vallomás 1909*)

Figyelemre méltó szerep jut itt már a szőkeségnek, mely nála a vágyódás, a szépség szimbólumává növekszik.

Azután 1910 után már jönnek az *Anna-versek*, melyekről még később esik szó.

Anna jelképpé magasodó alakjának csak árnyékához közeledhetett Eörsi Júlia, foglalkozása szerint újságíró, aki túlzottan nagy szerepet tulajdonított magának Juhász Gyula életében, s a *Tied a sírig* memoárkötetében bizonygatta, hogy 1918. március 20-án Juhász Gyula felesége lett.

Hogy mennyire főszerephez jutott itt is a szőkeség, idézem Juhász Gyula Eörsi Júliához írt levelének néhány sorát. „**Szőke** hajad selymét csókolhatom-e még, tiszta szemed mennyországában talállok-e üdvöt még, szűzi ajkad titkos értelmű rózsái nyílnak-e még nekem...”¹²

1919-ben már Zöldi Vilmához szólnak a sorok a *Szerenád*ban.

¹¹ *Szerelmes magyar írók – A félrecsúszott nyakkendő, Juhász Gyula szerelmei.* Holnap Kiadó, 2003. In: Móra Ferenc levele dr. Domokos Lászlónéhoz. Tisza Irodalmi Kiskönyvtár, Szeged, 1961. 55.

¹² Juhász Gyula összes művei – Levelezés I. 1900–1922. Akadémiai Kiadó Budapest, 1981. 371. levél, 309.

Balkonodra szállt a néma est,
 Ez a nagy, bús fekete madár
 S eltakarta **szőkeségedet.** (...)
 (Szerenád 1919)

Étsy Emíliát magasztaló sorai közt is felbukkan a „**szőke** hegedű”, majd a szőkeség démoni varázslata ragadja magával Péchy Erzsinek írt versében.

Ó **szőkeség**, mely a görög regékből
 Feltündökölve fénylik most felénk,
 Mint szende hold a boldog nyári égről;
 Varázsos és búsító **szőkeség:** (...)
 (Péchy Erzsinek 1924)

III. 2. A szőkeség mint ismétlési kényszer Juhász Gyula költeményeiben

Kutatásaim alapján a szőkeség, mint égi fény, ragyogás, életet adó világosság jelenik meg Juhász Gyula közel száz versében, mely a költő elfojtott vágyait szublimálja.

Talán nem véletlen, hogy a festmények és freskók angyalai is gazdagon hullámzó, szőke hajjal keretezett szelíd arcok, méltó megjelenítői az elérhetetlen magasságokban tündöklő égi ragyogásnak.

Ők a fény gyermekei, akik varázslatos lényükkel a szerelem követeivé magasztosulnak.

A *szőke*, mint jelző, csak ritkán fordul elő Juhász Gyula korai verseiben.

Az 1904-ből származó *Hipatiában* a „*szőke ifjú*” Krisztus alakját testesíti meg, két évvel később az *Ők* című versben sem érezzük még egyedüli üdvözítőnek az arany hajkorona megszépítő varázsát.

Az ifjúságból, múltak májusából
 Ragyognak **szőke**, barna lányfejek.
 Tavaszi mámor, rózsaszínűmámor
 Száll szívemre, mely szürke és beteg.(...)
 (Ők 1906)

Még a *Valami nagy* soraiban is úgy fogalmazza meg szerelmi vágyódását, hogy a „szőke csodák és barna csodák” egyforma súllyal jelzik számára a szépséget, az életet, egyfajta kompenzatorikus harmónia érzését keltve.

Valami nagy, mély szerelem hiányzik,
 Valami sírás, valami öröm,
 Valami harc, valami csönd,
 Valami nagy, mély szerelem hiányzik!
 (...)

Szóke csodák, barna csodák,
 Meddig csodálkozom csak rajtatok?
 Ó, adjatok valami szépet,
 Valami életet, valami halált,
Szóke csodák, barna csodák!

(*Valami nagy 1908*)

Majd a Sárvári Annával való találkozást követően a folyamatos sóvárgás az áhított szerelem után olyan mértékűvé fokozódik, hogy a „szóke”, mint jelző, nemcsak az asszony szépség megjelenítője lesz, hanem minden olyan jelenségé, mely a szépséggel és az ebből fakadó élménnyel analóg. A „szóke” és „arany” felbukkan folyókban, akácok levelein, égre kanyargó füstcsíkokban, de megszépíti és felerősíti a hold ragyogását is.

Érdekességként említem meg, hogy a szókével azonos értékű „arany”, mint jelző, több száz versben van jelen.

Ilyen módon válik a „szóke” Juhász Gyula költészetében minden szépség és pozitív élmény szimbólumává.

A lelki jelenségek valóságossá válnak, a lélek is megteremti a maga világát, melyet a testi valósággal próbál harmóniába ötvözni. Komplementer viszonyba kerülnek egymással, tele ábránddal és vágyakozással. „A fantáziálás hajtóereje a kielégítetlen vágy, és minden egyes ábránd vágyteljesülés, a ki nem elégítő valóság korrekciója”¹³ – írja Freud *A költő és a fantáziaműködés* című tanulmányában, majd ugyanitt hangsúlyozza, hogy innen egyenes út vezet a neurózis, a lelki zavarok elhatalmasodása felé.

A „szóke” és „arany” felfokozottan jeleníti meg kielégíthetetlen vágyakozását.

A ragyogás azután csillagot szül, mely az elérhetetlen szerelem szimbólumává válik, csak fájdalmasan gyönyörködni lehet benne.

¹³ Bókay Antal – Erős Ferenc: *Pszichoanalízis és irodalomtudomány*. Szöveggyűjtemény. Filum Kiadó, Budapest, 1998. In: Sigmund Freud: *A költő és a fantáziaműködés*. 61.

Nem adtak semmit ők,
Az ígérő remények,
Csak sok szép bánatot,
De így is jó nekünk az élet.

Nem lettem férfia
A nőnek, kit szerettem,
Csak borús árnya én,
De azért csillag ő felettem. (...)
(Hálaadás 1912)

III. 3. Tartalomanalízis a tudattalanból kilépve

Így robban be a szókeség a tudatba, s felszínre hozza azt a tartalmat, mely a költő személyes megtapasztalása alapján eljuttatja hozzá azt a ragyogást, melyen keresztül belső életének szükségletei számára világossá válnak. „Az introvertált alkotás akkor születik meg, amikor a művészt elárasztják a tudattalanból származó belső tartalmak.”¹⁴

Talán nem meglepő hangsúlyozni, hogy Anna legalább annyit szenved ettől a soha át nem élt kapcsolattól, mint maga a költő. Alakja úgy vált legendává, hogy inkább elmarasztalták, kritizálták, s nem égi magasságokba emelték. A kortársak véleménye is nagyon megosztott vele kapcsolatban.

Mégis Juhász Gyula utolsó leveléből idézek, hogy érezzük, miként kerítette hatalmába a számára elérhetetlen ragyogás.

„Milyen gyönyörűség megittasulni egy asszony szépségétől, mámoros szavakkal ódát zengeni az életről, mert van egy asszony, akit szeretünk, hitünk és férfiaságunk minden forróságával, akiben bízunk, mert ő a sorsunk és célja az életünknek. A szemed ragyogásában a magam életének dicsősége tükröződött. Mindeütt velem voltál, a véremben is benne csörgedeztél.”¹⁵

Nem véletlen, hogy a férfi szerelmi sóvárgásában szívesebben választ kétes hírű nőt. Érdekes tudni, mit ír Freud a férfiak szerelmi tárgyválasztásával kapcsolatban.

„... a tiszta és minden gyanú felett álló nő sohasem gyakorol elegendő vonzerőt

¹⁴ Jolande Jacobi: *C. G. Jung pszichológiája*. Animus, Budapest, 2009. 39.

¹⁵ *Szerelmes magyar írók, A félrecsúszott nyakkendő – Juhász Gyula szerelmei*. Holnap 2003. In: Juhász Gyula utolsó levele. Szeged és Vidéke, 1913. május 9. (Jules álneven)

ahhoz, hogy a férfi szerelme tárgyává váljék, csupán a szexuálisan rossz hírű, akinek hűsége és megbízhatósága iránt kételyek merülhetnek fel.”¹⁶

Életrajzi adatokra támaszkodva Juhász Gyula vágyódását más oldalról is megközelíthetjük. A szerelem a költő számára azt a felfokozott sóvárgást jelenti, ami feltehetőleg az anyát gyengéden szerető ifjú attitűdjét rajzolja meg, így egyfajta anyapótlót keres a szerelemben. H. B. Lee véleménye szerint: „A múzsa természetesen, semmi egyéb, mint az idealizált anya természetfölötti kivetítése.”¹⁷

Anna azonban nem kíván belépni ebbe a szerepbe, anyagi biztonságot és elismerést vár szerelme tárgyától, vállalva ezáltal a szubmisszív női szerepet. Inkább alázattal néz fel azokra, akiknél biztosan számíthat kívánságai teljesítésére.

Mégis Juhász Gyula töretlen konoksággal imádta a hamvas arcú, érzéki, szőke, telt idomú teremtést.

(...)
Zengő finálé. Bíbor lila ködben,
Míg végsőt vonaglott a vad zene,
Táncolt, mosolygott **szőkén** és merőn.

Én néztem őt remegve és remélve,
Ujjongott karja, válla és feje,
Ő életem gyászos Melpomenéje!

(*Múzsa 1911*)

Csak a valóságban soha át nem élt szerelem teszi lehetővé az idealizált kedves légius szépségű alakjának megrajzolását. Nem tudja, milyen a csókja, s milyen volt a könnye, írja *Anna után* című versében, de nem is vágyik igazán a visszatérésre, fél, hogy a valóság csak megölné az emlékeket. Csak emlékeiben élhet tovább az a szépségétől megfoszthatatlan csoda, akit végleg eltemetett magában, hogy fájdalmát képzelete ércablájára égethesse.

Egy régesrégi operettben
Egy kis színésznőt megszerettem.

Játszott a távol rokokóban
Szívemmel is játszott valóban

¹⁶ Sigmund Freud: *A szexuális élet pszichológiája*. Cserépfalvi Kiadása, 216.

¹⁷ Bókay–Erős: *Piszichoanalitika és irodalomtudomány*. 1993. In: Ernst Kris: *Az inspirációról*. 141.

Nekem oly szent volt ez a játék;
Az írigy sorstól bús ajándék

Lelkembe villant **szőkesége**...
De a játéknak vége, vége. (...)
(Emlék 1923)

IV. 1. A szőkeség irracionális gyönyörűsége

A szőkeséghez írt versek valójában a tudattalannal folytatott párbeszéd megjelenítői. Mintha valami lelki kényszer uralkodna az alkotón, ami alól nincs menekvés, onnan egyenes út vezet az ésszerűtlenség felé.

Vajon Juhász Gyula szőkék iránti vonzódása, illetőleg ennek a vonzalomnak lehetséges analizálása feltárja-e a személyiség lényegét, vagy csak arra következtet, hogy mi az, ami elválasztja másoktól, s értelmezési, hermeneutikai lehetőséget kínál az egyéni beállítottság magyarázatára?

„...esetleges beállítottságunk, önmagunk irracionális összetevői, melyek vélekedések és vágyak összeegyeztethetetlen halmazaira oszthatnak bennünket.”¹⁸, írja Richard Rorty Heidegerről és másokról című könyvében.

A szőkeség, mint a „libidó-csomagba” rejtett ösztön-energia, nemcsak a mindenki által jól ismert Anna-versek ’kelléke’, ismételten utalhatok a korábban említett, Eörsi Júliához írt levélrészletre.

A valóságos kapcsolat hiánya ürességérzetet kelt a költő lelkében, s ez olyan feszültségnövekedést eredményez, melyből egyenes út vezet a neurózis felé.

A Freudi értelemben vett „szexuális energia” olyan módon alakul át, hogy komplexusok, személyiségzavarok alakulhatnak ki. „... az energia megmaradásának törvénye értelmében, ha a tudat energiát veszít, az energia átkerül a tudatlanba... ahol működési zavarokat, neurózist és pszichózist okozhatnak”¹⁹ – írja Jolande Jacobi Jung pszichológiáját értelmező könyvében.

A nem megfelelő önértékelés olyan kisebbségi érzést alakít a költőben, mely már eleve alkalmatlanná teszi a szerelem beteljesítésére.

Ezt a szorongást, ürességet jelképezi a „néma est „a Szorongásban, mely végül is elrejtí szeme elől a ragyogást és feloldódást jelképező szőkeséget.

¹⁸ Richard Rorty: *Heidegerről és másokról*. (Dianoia sorozat.) Jelenkor Kiadó, Pécs. 1997. 184.

¹⁹ Jolande Jacobi: *C. G. Jung pszichológiája*. Animus, Budapest, 2009. 76.

Balkonodra szállt a néma est,
Ez a nagy, bús fekete madár,
s eltakarta **szőkeségedet**.

(*Szerenád 1919*)

Mégis, az önámítás csúcspontján, az olvasó számára olykor sikerül a beteljesült szerelem hangulatát idézni.

És gondolom, fogok még játszani
Aranyhajaddal, bársony válladdal. (...)

(*Mindig velem 1926*)

Az alant idézett versben pedig példát látunk az ellenkező hangulat megfogalmazására, mely valóban a szerelmi közeledés ésszerűtlenségét emeli ki.

Lopott fény, áldott légy, ó szerelem,
Mely egy hazug nő **szőke** haján égett,
Mely sok sírást és dalt hozott nekem,
S tragédiát, melyen kacag, aki
Nem ért meg. (...)

(*Szép volt 1910*)

IV. 2. Juhász Gyula, mint az erotikus-kényszeres típus megtestesítője

A freudi meghatározás értelmében Juhász Gyula az erotikus-kényszeres típusba sorolható. Felfokozott vágyódása jelenik meg a szépség és szenvedély összefonódásában, s miközben áhítja, hogy szeressék, egyre nagyobb erővel keríti hatalmába a szorongás, mely testi-lelki impotenciához vezet szélsőséges kedélyállapot megjelenésével.

Bennem jár, hallom mint kopog,
Álomtalan, vak éjeken,
Kopog, dobog, indul, megáll,
És jár tovább hűségesen.
(...)

Hiába várok, nem pihen,
Kopog, dobog, jár-kél a Rém,
S álmomban is hallom, amint
Föl és le jön-megy feketén.

Már néha azt hiszem: no most
Vállamra teszi ujjait.
De nem. Megint indul, megáll,
Megáll és indul. Árnya int....

(A rém 1930)

„A művész tipológiáját nem lehet meghatározni magából az alkotásból, csupán csak akkor, ha tekintetbe vesszük azt, ahogyan a témát kereste.”²⁰

Ha fordulhatunk a népbölcsességhez, elmondható, hogy minden férfi magában hordozza a maga Évját, vagyis olyan személyt választ magának, aki saját lelki kvalitását jeleníti meg.

Juhász Gyula költészetének értelmezése során nem szabad elfelejtenünk, hogy soha vele meg nem történt élményeket úgy képes megénekelni, hogy a költő valószínű szerelemélményt tud kelteni az olvasóban.

A libidó elképzelése csak a tudattalanból feltörő érzelmi rezgések verssorokba fogalmazott impresszióiban nyilvánul meg. Az alaphangulat magába ötvözi a gyermeki rácsodálkozást éppúgy, mint a férfi elfojtott, erotikus vágyódását, szőke szépségbe finomítva.

Gondolj el nem múltó zenékre, lelkem,
Szűz csillagokon fönny az égi kertben
(...)

Az ő hajára, mely **szőkébb** a holdnál,
És a halálra, mely békébe pólyál.

(Örök zene 1912)

A lelke arcán úgy ragyog,
Mint **szőke** éjben csillagok.
(...)

Ki ez a lány? Elkérdezem.
Szép és bús. Angyal. Idegen.

(Egy képre 1915)

A problémát Annával kapcsolatban egyrészt az okozza, hogy a valós személy nem azonos egyéniségének a róla kialakított képével, hanem a rá jellemző esetleges és egyedi tulajdonságok keverékét adja, s mivel ez nem felel meg a célszemély valódi természetének, egyenes út vezet a költő csalódásához.

²⁰ Jolande Jacobi: *C. G. Jung pszichológiája*. 40.

Így csalódik a költő a szépségben, melyet perszonális értékekkel koincidenzába ötvözve megérzi, hogy nem kaphatja meg a szeretett személytől, amit várt.

És akkor megszülethet egy elbocsátó szép üzenet, mely persze egészen más hangulatában, mint Adyé, hiszen nem a gyűlölet hangján szól, nem használ kegyetlen szavakat csak azért, mert szerelme nem válhat valósággá soha.

Annák, szerelmek, elbocsátom őket,
Mint őszi lomb a szálló levelet.

Szökén kerengve hulljanak az őskert
Örök rögére, holt álmok felett. (...)

(Fohászokadás 1922)

A szökeség sorozatos ismétlődése felerősíti azt a szépséget és ragyogást, mely a szeretni vagy szeretve lenni fájdalmit vagy örömit erősítheti vagy gyengítheti.

„A szigorú kauzalitás határát súrolja – mint már mondtunk – minden jelenség, amelyben az ismétlési kényszer jut szóhoz. Az ismétlési kényszer ugyanis az értelem mechanizált formája”²¹ – hangsúlyozza Hermann István pszichoanalízissel foglalkozó munkájában.

Nem Juhász Gyula az egyetlen, akinek ideálját Giotto pufók angyalai és a Niebenlungok Krimhildája között kell keresni. Az áhított nő, a nagy román költőnél, Mihai Eminescunál (1850–1889) is szöke hajfürtökkel és égszínkék szemekkel jelenik meg több versében.

(...)

Szöke fürt közt sápadt orcád
Hajtsd vállamra álmatag,
Drága prédául kínálván
Számnak édes ajkakat. (...)

(Vágyakozás, Jékely Zoltán fordítása)

(...)

Csak a hold van fenn, a hold van,
Ki vizekre szórja fényét:
Ő láthatja a karomban
Szívem édes **szökeségét**.

(Régi világod feledd el, Finta Gergő fordítása)

Nem juthat nála szerep másnak, csak a germán szépségideálnak, „sorai azonban

²¹ Hermann István : *A pszichoanalízis mint módszer*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1988. 150.

mindig tele vannak feszültséggel, hiszen csak vesztes lehet, mert olyan nőt nem találhat, aki minden erényében tündöklő.”²²

Eminescu szőke angyala egyszerűen belibben a sorok közé.

Jöjj el, óh, jelenj meg ismét, hosszú, lágy selyemruhában
Melynek fodrain ezüstbe szerteporzó fényvarázs van
Holtomiglan nézném tündöklő, arany fej-éked,
Míg te hófehér kezeddél **szőke** fürtjeid becézed.

(*Negyedik levél, fordította Franyó Zoltán*)

Eminescu angyalai, Juhász Gyula Annája és más szerelmei szőkeségükben komoly affektusmennyiséggel töltik fel a költők sorait. Ilyen módon a szerelem tárgya fantáziájában a szeretett személyt úgy teszi valóságossá, hogy maga a valóság mégis elkülöníthető marad. A szőke ragyogásba öltöztetett, tökéletes nő a költő képzetében fantáziája segítségével valósággá válik, a boldog embernek nincs szüksége fantáziaképekre. „A költő fantáziavilágot teremt, amit nagyon komolyan vesz, azaz igen nagy affektusmennyiséggel ruház fel, miközben élesen elkülöníti a valóságtól”²³ – hangsúlyozza Freud az alkotói képzelet működéséről írt esszéjében.

Minél inkább erősödik a képzelőerő, annál inkább mélyül a szakadék a tényleges valóság és az áhított vágyteljesülés között, s annál nagyobb a valószínűsége az olyan neurózis kialakulásának, melyben Juhász Gyula is szenvedett. Az alkotó neurózisos állapota lehetővé teszi, hogy költői önmegfigyelése fokozódjék, s ezáltal könnyen gerjeszt konfliktust az elérhető és az elérhetetlen között. Talán Juhász Gyulának nincs is szüksége az elérhetőre, az elérhetetlen számára egyfajta lelki kielégülést okoz. A valóságban már nincs szüksége arra a nőre, akit annyira valóságosnak áhított a maga számára.

A régi Anna jár ma
Emlékek pitvarába,
A régi Anna szépül
Múlt májusok ködébül.
Nem fáj már **szőkesége**,
Azt mondom néki: Béke!
Szép volt a kín, az álom,
De nem lett ő halálom!
(...)

(*Elégia 1920*)

²² Kávássy Endre: *Eminescu élete és költészete*. Irodalmi Kiadó, Bukarest, 1962. 232.

²³ Bókay–Erős: *Pszichoanalízis és irodalomtudomány*. Szöveggyűjtemény. In: Sigmund Freud: A költő és a fantáziaműködés. 60. old

Valószínű, a szőkeség gyönyörkiváltó hatása arra enged következtetni, hogy a tudattalanban vannak olyan gondolatok, melyek a lelki valóság új világát tárják elénk.

Freud is úgy határozta meg a pszichoanalízist, hogy az nem más, mint a tudattalan felfedezése a lelki életben.

Juhász Gyula erotikus vágyódásában a kielégülést követelő testiség elfojtódik, érzelmei a szeretetet adni kívánó személy magatartását tükrözik. Úgy idézi meg az emóciót, hogy nem vár viszont szeretetet, csak sóvárgásának ad hangot kon-templatív szerepben.

A tavaszesti égen fölragyognak
A barna felhők közt víg csillagok:
Zord életem estéjén fölcsillan ma
A vágyam még,
A vágyam, mely már rég elhamvadott.

A tavaszesti rónán messze égnek,
A barna árnyban víg pásztortüzek:
Bús álmaim estéjén **szőkeséged**
Föltündökölt.
Föltündökölt, s jó éjszakát üzent.

(*Esti fények, 1923*)

Mégis mi történik a valóságban? A választ kereshetjük Norman O. Brown *Művészet és Erosz* című tanulmányában megfogalmazott gondolatmenetében is.

„A valóság az emberi lényekre az örömről való lemondás szükségességét kényszeríti, a valóság frusztrálja a vágyat. Az örömelv konfliktusban áll a valósággal, és ez a konfliktus az elfojtás oka.”²⁴

A szőkeség kísérteties megjelenése így vált ki szorongást a költőben, ami kapcsolatban van az ösztöntörékvésekből eredő ismétlési kényszer uralmával.

S miközben egyre gyakrabban jelenik meg a sorok között a szépséget szimbolizáló szőkeség, s a ragyogást fokozó arany, egyre jobban erősödik a szándékolt ismétlés szorongáskeltő hatása.

A költő kielégítetlenséget sugárzó boldog-boldogtalansága a szerelem tárgya iránt ambivalens érzéseket kelt az értelmezőben.

²⁴ Bókay Antal – Erős Ferenc: *Pszichoanalízis és irodalomtudomány*. Filum, Budapest, 1998. In: Norman O. Brown: *Művészet és Erosz*. 122.

IV. 3. Költészet és pszichológia kapcsolata Juhász Gyula lírájában

Mindenképpen, a költészet csak segítségére lehet a pszichológiának, alkalmasint jobban megmutatkozik benne az alkotó lelki valósága, mint amennyire felszínre hozható egy pszichoanalitikus vizsgálattal.

A gyakran ismételt szavak vagy képek a szépség kényszeres megjelenítését szolgálják, s a költő újra meg újra késztetést érez az idealizált valóság mögöttes tartalmának feltárásához. A kényszeres megjelenítés pedig a szorongás felfokozott állapotát tükrözi, hiszen képzeletbeli valóságának elérhetetlensége miatt növekszik a költőben a kétségbeesés. Itt lép be a költészetbe a pszichológia, hogy segítségével a kreativitásában igazán sebezhető alkat a maga valóságában megismerhető legyen. „Minden pszichológiai interpretáció azonban csak 'mintha' valóság lehet. Sohasem lehet kizárólagos és sémaszerű, mert ez 'meggyilkolja' a műalkotást....A végső szó a művésznél marad, vagy ha közelebről nézzük, nem is a művész, hanem a tudattalanja, autonóm tehetsége őrzi azt.”²⁵

Juhász Gyula az *Albumok*ban még gyermeksege napjait lapozta, s tavaszi virágokat keresett kék szemű angyalarcokba nézve.

Fekete és ezüstös albumokban
Ma gyermekségem napjait lapoztam,
Szent tavaszom virágait kerestem
Szőke hajakban, nefelejcs szemekben. (...)
(*Albumok 1915*)

De 1923-ban, a *Panasz* című versben már elátkozott költőnek vallja magát. „Beteg madár, ki álmában felzokog”, s ajkáról a dal ereje már csak a hulló falevelek koppanását idézi.

A költő mondja e dísztelen éneket,
Költő, elátkozott, költő, elkárhozott,
Már régen daltalan, régen reménytelen,
Beteg madár, ki álmában felzokog. (...)
(*Panasz 1923*)

Kísérteties ez a vers, a semmibe távozó dalnok siratóéneke, akit emlékek kergetnek, s az elmúlás szele kavargatja felette kémények szőke füstjét. A sorok között

²⁵ Bókay Antal–Erős Ferenc: *Pszichoanalízis és irodalomtudomány*. Szöveggyűjtemény, Filum, 1998. In: Marie-Louise von Franz: *Az analitikus pszichológia és az irodalomkritika*. 157–158.

Anna hajának bársonya libben, hogy azután a szépségében démoni és elérhetetlen szerelem elszálljon szőke fellegeken, oda, „Hol játszanak az angyalok, a fények.”

Meg kell szabadulnia a szőkeség kísértetétől, hogy már soha többé ne fájjon. El kell jutnia oda: „Hol nincs Anna, senki, semmi nem fáj”, el kell jutnia oda, ahol az asszonyok csak „játékok, semmiségek.”

A valóságot csak imaginárius világba helyezve tudja elképzelni, fantáziája a valóság és a szubjektum által teremtett világ között ellentéteket próbálja képekbe oldani. A verssorok drámaiságát, miként a *Borok* című is nagyszerűen illusztrálja, fokozza a szépségében idealizált nő félreismeréséből és túlértékeléséből származó kétségek megjelenése.

(...)

És ittam őket. Szerelem borának
Aranyedűjét szürcsölgettem én,
Nehéz bor volt, mélyén keserű bánat
És égető vágy és semmi remény.
Ó, **szőke** bor, mely Anna lágy hajának
Színét idézted őszök éjjelén.
A porba vágta sorsom a kupámat,
S üres lett asztala az ifúságnak. (...)

Én ittam őket. Művészet borából
Maradt még pár pohárral, gondolom,
És fejfájást se hoz e tiszta mámor,
Ha torozom a napi gondokon.
Kiszállok véle e cudar világból,
És kikötök azúros partokon.
És **szőke** ákác bőlint, csöndes béke,
S ez szebb, mint minden Annák **szőkesége!**
(*Borok 1923*)

V. Összegezés

Tanulmányom összegezéseként egyértelművé válik, hogy a szőkeséggel a szeretett nőt Juhász Gyulának olyanná kellett idealizálnia, amelynek alapján erényessége támadhatatlanná válik.

Ilyen módon tette a fényhez hasonlatossá, hiszen az felette lebeg, és táplálja melegével. Anna 'haja bársonyából' is impulzusokat küld felé, úgy tölti fel légies

szépségével, hogy alapvető létszükségletként jelenjék meg, mely elengedhetetlen a továbbéléshez. Versei mégis tele vannak szorongással, még akkor is, amikor az „arany” és „szőke” jelzők ragyogásába bújtatja a személyeket és természeti jelenségeket. Egyfajta védekező mechanizmust jelent ez számára a félelem, az elmúlás, a kilátástalanság elhomályosítására.

A szőkeségből származó megerősítés olyan új minőséget hoz létre, melyben a valóságot, – Anna tényleges valóságát – egy tudattalan észlelési tartományban birtokolja. Az asszonyból származó új minőség a „szőke fény”, mely értékmegőrzővé válik. A kétségbeesés, a betegség tudat és az elérhetetlen szőke szépség megbabonázó varázslata mutatja, hogy mennyire nehéz Juhász Gyulának megtartani belső egyensúlyát, talán ezért válik szükségessé, hogy a tudattalan élményben lehetőség nyíljon a valóság módosítására.

„A tudattalan gondolkodásról azt tartják, hogy érzelmi állapotokat hoz létre, melyek irányítják és szervezik a mentális funkciókat”²⁶ – olvashatjuk Peter Fonagy és Mary Target szerzőpáros könyvében.

Juhász Gyula Anna utáni vágyódását, lelki valóságának megjelenítését csak akkor érthetjük igazán, ha értelmezőként azonosulni tudunk ezekkel az érzelmi állapotokkal. Ismét megerősíthetem Freud igazságát, mely azt hangsúlyozza, hogy „a szexuális ideál érdekes segítő viszonyba léphet az éniállal..., ami az énből hiányzik és az ideálhoz szükséges előnyös vonásokat tartalmazza, azt szeretjük.”²⁷

Ezt az ideált viszi magával a költő, búcsúzásaiban is megőrizve az asszonyok asszonyát.

Te messzeségek asszonya, te emlék,
Isten veled, most elküld már szívem
Mennék utánad, ó, de merre mennék?
A végtelenbe tán,
Te csillag vagy ma már az égiven. (...)

Isten veled! Ma oly dal kél szívemben,
Mint boldog visszhang bús szőlőhegyen,
Mely várni fog fagyos, fehér teleken.
A **szőke** napra vár.
Isten veled, napom, egyetlenem.

(Annának, utolszor 1913)

²⁶ Peter Fonagy – Mary Target: *Pszichoanalitikus elméletek a fejlődés pszichopatológiai tükrében*. Gondolat Kiadó, Budapest. 2005. 19.

²⁷ Sigmund Freud: *Ösztönök és ösztönsorsok*. Filum, 38.